

XVIII
a m ž i a u s
studijos

4

LIETUVOS
Didžioji Kunigaikštystė
Visuomenė. Kasdienybės istorija

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

XVIII

a m ž i a u s
studijos

4

LIETUVOS
Didžioji Kunigaikštystė
Visuomenė. Kasdienybės istorija

Sudarytoja

RAMUNĖ ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ

Lietuvos istorijos
institutas

Vilnius
2018

XVIII amžiaus studijos | Eighteenth-Century Studies

Recenzuojamas tęstinis mokslo leidinys, leidžiamas nuo 2014 m. | Peer-reviewed journal published since 2014.

Redakcinė kolegija | Editorial Board

Pirmininkė | Editor-in-Chief

Prof. dr. Ramunė ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ

Lietuvos istorijos institutas

Atsakingasis sekretorius | Editorial Secretary

Dr. Adam STANKEVIČ

Lietuvos istorijos institutas

Dr. Lina BALAIŠYTĖ

Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Prof. dr. Richard BUTTERWICK-PAWLIKOWSKI

Europos koledžas Natoline, Londono universiteto koledžas |

College of Europe, Natolin, University College London

Prof. habil. dr. Jolanta GELUMBECKAITĖ

Frankfurto prie Maino Goethe's universitetas | Goethe-Universität Frankfurt am Main

Doc. dr. Liudas GLEMŽA

Vytauto Didžiojo universitetas

Doc. dr. Robertas JURGAITIS

Vytauto Didžiojo universiteto Švietimo akademija

Prof. habil. dr. Janina KAMIŃSKA

Varšuvos universitetas, Pedagogikos fakultetas | Uniwersytet Warszawski, Wydział Pedagogiczny

Doc. habil. dr. Ilja LEMEŠKIN

Prahos Karolio universitetas, Baltistikos centras | Univerzita Karlova v Praze

Dr. Andrejus MACUKAS | канд. гіст. н. Андрэй МАЦУК

Baltarusijos mokslų akademijos Istorijos institutas |

Інстытут гісторыі Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі

Prof. habil. dr. Dariusz ROLNIK

Katovičų Silezijos universitetas | Uniwersytet Śląski w Katowicach

Dr. Gintautas SLIESORIŪNAS

Lietuvos istorijos institutas

Dr. Asta VAŠKELIENĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Prof. habil. dr. Andrzej B. ZAKRZEWSKI

Varšuvos universitetas, Teisės istorijos institutas | Uniwersytet Warszawski, Wydział Prawa i Administracji

Svetainė internete | Website <http://www.istorija.lt/journals/xviii-amziaus-studijos/>

Redakcinės kolegijos adresas | Contact address

Lietuvos istorijos institutas

Kražių g. 5, 01108 Vilnius, Lietuva

El. paštas smigelskyte.stukiene@gmail.com

Knygos leidybą pagal „Valstybinę lituanistinių tyrimų ir sklaidos 2016–2024 metų programą“ finansavo Lietuvos mokslo taryba (sutarties Nr. S-LIP-18-7)

Sponsored by the Research Council of Lithuania

Leidinio bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos nacionalinės

Martyno Mažvydo bibliotekos Nacionalinės bibliografijos duomenų banke (NBDB).

© Sudarymas, Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, 2018

© Straipsnių autoriai, 2018

© Lietuvos istorijos institutas, 2018

ISBN 978-609-8183-45-0

ISSN 2351-6968

TURINYS

- Pratarmė / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* ... 8
Foreword / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* ... 12

KASDIENYBĖS ISTORIJS

VIENUOLIJŲ GYVENIMAS

Andrea Mariani

- Świat rzeczy jezuitów w nieświeżu i w słucku. Między wymogami życia zakonnego a tożsamością szlachecką ... 20
Daiktiskasis Nesvyžiaus ir Slucko jėzuitų pasaulis. Tarp dvasininko luomo reikalavimų ir bajoriškosios tapatybės. *Santrauka* ... 57

Martynas Jakulis

- Nobiles pauperes*: Vilniaus misionierių špitolės globotiniai XVIII a. ... 58
Nobiles pauperes: The Clientele of the Congregation of Mission Hospital in Eighteenth-Century Vilnius. *Summary* ... 72

Asta Vaškeliėnė

- Etiketas ir buitinis reformuotoje XVIII a. antrosios pusės Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pijorų edukacijoje: lyginamasis tyrimas ... 73
Etiquette and Household Routine in the Education of Piarists in the Second Half of the 18th Century in the Grand Duchy of Lithuania: Comparative Study. *Summary* ... 96

BAJORIŠKOJI ERDVĖ

Adam Stankevič

- Merkinės seniūno Mato Ogińskiego kasdienybė: ūkinių ir teisminių reikalų verpetuose ... 98
Daily Routine of Elder of Merkinė Mateusz Ogiński: in the Vortexes of Economic and Legal Matters. *Summary* ... 115

Ramunė Šmigelskytė-Stukienė

- Veiklios moters kasdienybė: epizodas iš Izabelės Liudvikos Borch-Pliaterienės (1752–1813) gyvenimo ... 116
Daily Life of an Active Woman: Episode from the Life of Izabela Ludwika Borch Platerowa (1752–1813). *Summary* ... 143

Daiva Milinkevičiūtė

Tarp dviejų kolonų: XVIII a. pabaigos – XIX a. pradžios Vilniaus masonų kasdienybė simbolikoje ... 144

Between Two Pillars: Daily Life in the Symbolism of the Late Eighteenth Century Masons of Vilnius. *Summary* ... 163

Marius Daraškevičius

„Magiškasis kambarys“: gyvybinga ir prisitaikanti vaistinėls tradicija

Lietuvos bajorų namuose ... 164

‘The Magical Room’: Lively and Adaptive Tradition of a Still Room in Manor Houses of the Lithuanian Nobles. *Summary* ... 195

KARIO KASDIENYBĖ

Valdas Rakutis

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kariuomenės kasdieninio gyvenimo standartai 1764–1788 m. ... 198

Standards of Ordinary Life in the Armed Forces of the Grand Duchy of Lithuania in 1764–1788. *Summary* ... 217

Eduardas Brusokas

1794 m. sukilėlių viešieji renginiai Vilniuje ... 218

Public Events Held by the Rebels of 1794. *Summary* ... 228

Lina Balaišytė

Rusų karininkija kasdieniniame ir šventiniame XVIII a. Vilniaus gyvenime: taikaus sugyvenimo regimybė ... 229

Russian Officers in Everyday and Festive Life in Eighteenth Century in Vilnius: the Semblance of Peaceful Coexistence. *Summary* ... 242

SOCIALINIAI RYŠIAI

Gintautas Sliesoriūnas

Lietuvos respublikonų suvažiavimai Vilniuje 1701 m.: bandymai įtvirtinti antisapieginio judėjimo iškovotą valdžią ... 246

1701 Lithuanian Republican Conventions in Vilnius: Attempts to Consolidate Power Won by the Anti-Sapegian Movement. *Summary* ... 268

Anna Lepalczyk

Situacija społeczna kowieńskich ewangelików augsburskich w świetle tumultu z 1765 roku ... 269

Kauno evangelikų liuteronų visuomeninė padėtis 1765 m. sąmyšio šviesoje. *Santrauka* ... 283

Piotr Pilarczyk

Modernizacja wymiaru sprawiedliwości. Reformy Sądu Komisji Skarbu Wielkiego Księstwa Litewskiego (1765–1791) ... 284
Nuosprendžių modernizacija. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės išdo komisijos teismo reformos 1765–1791 m. *Santrauka* ... 298

Domininkas Burba

Tiltai ir keltai kaip XVIII amžiaus Vilniaus pavieto bajorų teisinių ginčų objektai ir nusikaltimų erdvės ... 299
Bridges and Ferries as Objects of Dispute and Crime Locations among Eighteenth Century Nobles of Vilnius District. *Summary* ... 317

Александр Довнар / Aleksandras Dounaras

Реформа управления города Высокое (Брестское воеводство) 1794 года ... 319
Lietuvos Aukštojo Bresto vaivadijoje valdymo reforma 1794 m. *Santrauka* ... 364

ANOTACIJOS

Domininkas Burba. *Smurtiniai bajorų nusikaltimai ir bausmės XVIII amžiaus Vilniaus paviete*, Vilnius: Lietuvos edukologijos universiteto leidykla, 2016. – 384 p. ISBN 978-609-471-085-8 / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* ... 366

Wojciech Szafranski. *Józef Weysenhoff – polityk, prawnik, legislator czasów Oświecenia*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 2017. – 573 p. ISBN 978-83-232-3203-2 / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* ... 368

Dariusz Rolnik. *Województwo mińskie i Jeleńscy w życiu publicznym Rzeczypospolitej w latach 1764–1795 w świetle ich korespondencji*, Katowice: Wydawnictwo uniwersytetu Śląskiego, 2018. – 238 p. ISBN 978-83-226-3124-9 / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* ... 371

Ilustracijų sąrašas ... 372

Asmenvardžių rodyklė ... 375

Vietovardžių rodyklė ... 387

NOBILES PAUPERES: VILNIAUS MISIONIERIŲ ŠPITOLĖS GLOBOTINIAI XVIII A.

MARTYNAS JAKULIS

Vilniaus universitetas

Anotacija. 1695 m. Livonijos vaiksiai Jonas Teofilis Pliateris su žmona Aleksandra greta Vilniaus Viešpaties Dangun Žengimo bažnyčios ir misionierių vienuolyno fundavo špitolę, kurioje turėjo būti globojami nuskurdę bajorai. Straipsnyje, pasiremiant šios institucijos globotinių registracijos knyga ir kitais šaltiniais, tiriama, kas sudarė špitolės globotinių bendruomenę, kaip ir kodėl keitėsi jos sudėtis, dėl kokių priežasčių bajorai patekdavo į špitolę. Vilniaus misionierių špitolės globotinių bendruomenei skirtas tyrimas ne tik išryškina šios institucijos specifiką, bet ir parodo, su kokiais sunkumais galėjo susidurti į miestus migruojantys kilmingieji.

Reikšminiai žodžiai: Vilnius, misionieriai, špitolė, bajorai, skurdas, labdara.

Vilniaus Subačiaus priemiestyje greta misionierių Viešpaties Dangun Žengimo bažnyčios ir vienuolyno stovėjusi špitolė buvo įsteigta 1695 m. Ją fundavo neseniai iš liuteronybės į katalikybę atsivertęs Livonijos vaiksiai Jonas Teofilis Pliateris su žmona Aleksandra¹. Misionierių špitolė, kuri buvo pirmoji po rusų okupacijos įsteigta globos institucija, iš kitų miesto špitolių neišsiskyrė nei organizacine struktūra, nei veiklos mastais. Nors ją administravo šv. Vincento Pauliečio, vieno iš reikšmingiausių katalikiškosios labdaros atnaujintojų², įsteigta vienuolija, iš pažiūros tai buvo tik dar viena iš keliolikos anuomet Vilniuje veikusių špitolių-prieglaudų. Vis dėlto ji išsiskyrė tuo, kad fundacijos akte buvo konkrečiai apibrėžta būsimų globotinių socialinė priklausomybė. Steigėjų valia špitolėje turėjo būti „išlaikomi šeši vargšai bajorai, [juos aprūpinant] drabužiais ir mokant po du auksinus per savaitę maistui“³. Nors Lenkijos ir kitų Europos kraštų miestuose ankstyvaisiais Naujaisiais laikais tam tikrų socialinių / profesinių grupių nariams skirtos špitolės buvo įprasta socialinės globos sistemos dalis⁴, visgi to meto Vilniuje misionierių

1 Tadeusz Wasilewski, Plater Jan Teofil, in: *Polski Słownik Biograficzny*, Warszawa–Kraków, 1981, t. XXVI/4, p. 686.

2 Susan E. Dinan, Motivations for Charity in Early Modern France, in: *The Reformation of Charity: The Secular and the Religious in Early Modern Poor Relief*, ed. by T. M. Safley, Boston–Leiden: Brill Academic Publishers, 2003, p. 181.

3 „[...] na utrzymanie sześciu ubogich szlachty z odzieniem y dawaniam na iedzenie po dwa złote każdemu co tydzień [...]“⁴, Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego, rkp. 129, l. 154.

4 Stanisław Litak, Szpitale w Polsce przedrobiorowej. Rozwój i problematyka, in: *Szpitalnictwo*

špitolė buvo pirma tokio pobūdžio globos institucija. Tokia ji išliko iki pat XVIII a. pabaigos, kai už Aušros vartų pradėjo veikti mėsininkų cecho špitolė⁵.

Atsižvelgiant į specifinę Vilniaus misionierių špitolės funkciją, jos globotinių bendruomenės tyrimas aktualus dviem aspektais. Viena vertus, juo prisidedama prie Vilniaus špitolių istorijos tyrinėjimų. Nors per pastaruosius du dešimtmečius tiek socialinei globai, tiek kitiems Vilniaus istorijos klausimams skirtuose tyrinėjimuose buvo analizuojamos įvairios špitolių istorijos problemos⁶, vis dėlto karitatyvinių institucijų globotiniai iš esmės buvo palikti šių tyrimų užribyje (tai iš dalies lemia ir autorių pasirinkta chronologija). Skirtingų špitolių klientūros tyrimai reikšmingi tuo, kad leidžia ne tik išryškinti institucijų veiklos specifiką, bet ir atskleidžia papildomų ankstyvųjų Naujųjų laikų Vilniaus varguomenės kolektyvinio portreto detalių. Kita vertus, šiuo tyrimu tikimasi prisidėti ir prie Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorijos socialinės istorijos problematikos tyrimų. Nors ir esama tekstų, skirtų bajorų ir miestiečių santykiams ar kilmingųjų politinei veiklai miestuose⁷, tačiau tik Aivo Ragauskio⁸ tyrimuose plačiau aptariama bajorų socialinės padėties miestuose problema, trumpai apie tai užsimenama ir Roberto I. Frosto straipsnyje, skirtame Abiejų Tautų Respublikos bajorijai⁹.

Taigi šio straipsnio tikslas – atskleisti Vilniaus misionierių špitolės globotinių bendruomenės kolektyvinio portreto bruožus. Pasiremiant tiek kiekybiniais, tiek

w dawnej Polsce, pod red. M. Dąbrowskiej i J. Kruppé, Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Archeologii i Etnologii PAN, 1998, p. 14. Nors yra duomenų, kad dar XVII a. antrojoje pusėje Kaune pradėjo veikti mažoji, arba „bajoriškoji“, špitolė (lenk. *szpital szlachecki*), tačiau nežinoma, ar toks pavadinimas atspindėjo specifinę institucijos funkciją, žr. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – LMAVB RS), f. 198, b. 138, l. 1.

5 LMAVB RS, f. 43, b. 3641, l. 15–15v.

6 Aivas Ragauskas, *Vilniaus miesto valdantysis elitas XVII a. antrojoje pusėje (1662–1702 m.)*, Vilnius: Diemedžio leidykla, 2002, p. 332–337; Józef Maroszek, *Wileńskie przytulki-szpitala w XVI–XVIII w.*, in: *Cala historia to dzieje ludzi...: Studia z historii społecznej ofiarowane profesorowi Andrzejowi Wyczańskiemu w 80-tą rocznicę urodzin i 55-lecie pracy naukowej*, pod red. C. Kukli przy współudziale P. Guzowskiego, Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2004, p. 191–218; David Frick, „Since All Remain Subject to Chance“. Poor Relief in Seventeenth-Century Wilno, in: *Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung*, 2006, t. 55, Nr. 1, p. 1–55; Stephen C. Rowell, The Role of Charitable Activity in the Formation of Vilnius Society in the 14th to mid-16th Centuries, in: *Lithuanian Historical Studies*, 2012, t. 17, p. 39–69; David Frick, *Kith, Kin, and Neighbors: Communities and Confessions in Seventeenth-Century Wilno*, Ithaca: Cornell University Press, 2013, p. 322–355.

7 Robertas Jurgaitis, Vilniaus miesto problemos Vilniaus seimelyje XVIII a., in: *Istorija*, 1998, t. 38, p. 26–33; Liudas Glemža, Socialinių grupių susidūrimai LDK miestuose, in: *Darbai ir dienos*, 2001, t. 28: „XIX amžiaus akiračiai“, p. 33–50; Idem, Vaidai miestuose ir miesteliuose. Kova už savivaldą 1791–1792 metais, in: *Darbai ir dienos*, 2004, t. 37: „Lietuvos istorija: XVIII amžius“, p. 57–74; Domininkas Burba, Teisinis kriminalinis bajorų ir Vilniaus miestiečių santykių aspektas XVIII a. (Vilniaus pavieto pilies teismo duomenimis), in: *Lituanistica*, 2013, t. 59, Nr. 2 (92), p. 77–90.

8 Aivas Ragauskas, *op. cit.*, p. 133–135.

9 Robert I. Frost, The Nobility of Poland-Lithuania, in: *The European Nobilities in the Seventeenth and Eighteenth Centuries*, 2 edition, ed. by H. M. Scott, t. II: *Northern, Central and Eastern Europe*, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2007, p. 280–281.

kokybiniais duomenimis, analizuojami tokie klausimai kaip bendruomenės dydis ir kaita, socialinė sudėtis ir globotinių skurdo priežastys.

Pagrindinis straipsnio šaltinis – Vilniaus misionierių špitolės globotinių registracijos knyga, pradėta vesti po paskutinės maro epidemijos¹⁰. Joje užfiksuoti 144¹¹ globotinių vardai ir pavardės, kilmės vieta, socialinis statusas, taip pat priėmimo ir mirties, pašalinimo ar išėjimo datos. Duomenys apie globotinių sveikatos būklę, amžių ar materialinę padėtį pateikiami tik dalyje įrašų. Be globotinių registracijos knygų, naudojamos ir kitais šaltiniais, kurie bus pristatyti vėliau.

Nors, kaip jau minėta pradžioje, Vilniaus misionierių špitolė iš kitų neišsiskyrė savo dydžiu, vis dėlto reikšminga tai, kad vienuoliams, priešingai nei kitų špitolių administratoriams, pavyko nuosekliai laikytis fundatorių išreikštos nuostatos globoti 6 žmones. Tai aiškiai matyti ir iš kiekvienų metų statistikos: dažniausiai į špitolę per metus būdavo priimami 1–2 globotiniai (47 metai), o per 23 metus apskritai nebuvo priimtas nė vienas žmogus. Vos keletą metų buvo priimti 3, o dar rečiau – 4 ir daugiau globotinių (žr. 1 lentelę).

1 lentelė. Kasmet į Vilniaus misionierių špitolę priimtų globotinių skaičius

Metai	Priimta globotinių	Metai	Priimta globotinių	Metai	Priimta globotinių	Metai	Priimta globotinių	Metai	Priimta globotinių
1713	2	1731	2	1749	3	1767	1	1785	0
1714	-	1732	0	1750	2	1768	0	1786	0
1715	-	1733	5	1751	1	1769	0	1787	2
1716	1	1734	0	1752	3	1770	0	1788	0
1717	2	1735	0	1753	0	1771	3	1789	0
1718	0	1736	4	1754	1	1772	1	1790	1
1719	4	1737	5	1755	0	1773	1	1791	0
1720	1	1738	2	1756	1	1774	1	1792	2
1721	0	1739	2	1757	1	1775	1	1793	1
1722	0	1740	2	1758	1	1776	1	1794	3
1723	2	1741	2	1759	0	1777	2	1795	4
1724	2	1742	1	1760	0	1778	1	1796	8
1725	1	1743	2	1761	1	1779	2	1797	3
1726	1	1744	2	1762	0	1780	1	1798	9
1727	1	1745	0	1763	2	1781	0	1799	5
1728	2	1746	1	1764	2	1782	2		
1729	3	1747	1	1765	2	1783	0		
1730	1	1748	6	1766	0	1784	2		
Iš viso									137
Nėra duomenų									7

Šaltinis: Catalogus.

10 Catalogus Pauperum in Hospitali ad Eccl(esi)am Salvatoris Congregationis Missionis existentium, LMAVB RS, f. 318, b. 12776, l. 76v–68v (toliau – Catalogus). Nors knyga apima 1713–1805 m., apsiribojame tik XVIII amžiumi. NB. Toje pačioje knygoje iš kitos pusės buvo rašomi mirties metrikai, todėl globotinių registracijos knygos lapai numeruoti mažėjančia tvarka.

11 Tai nėra galutinis skaičius, nes dalies globotinių, gyvenusių špitolėje 1713–1720 m., pavardės liko neužfiksuotos. „Fuerunt multi alii intra spatium septem annorum ad an(n)u(m) 1720, sed n(on) sunt notati“, Catalogus, l. 76v.

Išlaikyti stabilų globotinių skaičių administratoriams buvo svarbu ne tik dėl to, kad taip buvo vykdoma fundatorių valia, bet ir dėl to, kad tai leisdavo užtikrinti finansiškai nenuostolingą institucijos funkcionavimą. Tai patvirtina ir duomenys apie špitolės išlaidas. 1748–1772 m. laikotarpiu globotiniams ir institucijos ūkiui išlaikyti būdavo išleidžiama nuo keliasdešimties iki kiek daugiau nei šimto auksinų per mėnesį¹².

Kad buvo nuosekliai laikomasi fundatorių iškeltų sąlygų, liudija ir tai, jog naujas individas būdavo priimamas tik tada, kai mirdavo, išeidavo arba būdavo pašalinamas prieš tai špitolėje gyvenęs globotinis. Pavyzdžiui, 1729 m. vasario 23 d. už girtavimą (lot. *propter ebrietatem*) pašalinus Simoną Vilkanečą (*Simon Wilkaniec*), į jo vietą (lot. *in locum suprafati nobilis*) po trijų dienų buvo priimtas Domynekas Doveika (*Dominicus Doweiko*)¹³. Kai po daugiau nei 8 metų Domynekas mirė, jo vietą jau po dviejų dienų užėmė Matas Šiviarovskis (*Mat(t)hias Szywiarowski*)¹⁴. Iš šio ir kitų pavyzdžių matyti, kad misionieriai griežtai laikėsi nuostatų dėl globotinių skaičiaus, nors globos poreikis, panašu, buvo nemažas ir atsilaisvinusi vieta neretai būdavo užimama per keletą dienų ar savaitę.

Iš viso aptariamo laikotarpio išsiskiria tik 1748, 1796 ir 1798 m., kai globotinių buvo priimta kur kas daugiau nei įprastai. Vis dėlto matyti, kad tai pirmiausiai lėmė didesnis tais metais pašalintų arba špitolę palikusių globotinių skaičius. 1748 m. iš 6 priimtų špitolininkų vienas mirė ir vienas buvo pašalintas, o savo noru špitolę paliko 4. Iš pastarųjų ilgiausiai, daugiau nei 3 mėnesius (birželio 25 d. – spalio 1 d.), institucijoje pragyveno tik Matas Glinskis (*Mathaeus Glinski*)¹⁵. Svarbu pastebėti, kad tais metais išaugęs globos poreikis nebuvo susijęs su vasarą Vilnių nusiaubusiu gaisru: dauguma globotinių buvo priimti dar iki šio įvykio. Panaši situacija buvo susiklosčiusi ir 1798 m., kai iš 8 priimtų globotinių net 5 buvo pašalinti po 1–4 mėnesių ir tik 3 liko špitolėje ilgesniam laikui¹⁶. Nors spartesnę bendruomenės kaitą pirmiausiai lėmė špitolės vidaus gyvenimo ypatybės, vis dėlto kartu tai rodo, kad norinčiųjų tapti šios institucijos globotiniais skaičius buvo didelis ir atsilaisvinusi vieta būdavo greitai užimama.

Nors špitolės bendruomenė nebuvo gausi, jos sudėtis nebuvo stabili ir dažnai keitėsi. Kaip atskleidžia 2 lentelėje pateikti duomenys, daugiau nei trečdalis globotinių (36,1 proc.) špitolėje praleisdavo mažiau nei metus. Daugiausiai tam įtakos turėjo globotinių pašalinimas už vidinės disciplinos pažeidimus, tarp kurių dominavo girtuoklystė (lot. *ob ebrietatem*), vaidai (lot. *ob rixas*) ir nepaklusnumas (lot. *ob inob(o) edentiam*) (39,6 proc. visų atvejų). Reikšmingai bendruomenės sudėtį veikė ir pašalinimas pačių špitolininkų iniciatyva (20,1 proc.). Tuo tarpu dėl globotinių mirčių bendruomenės sudėtis keitėsi menkliau (27,8 proc.). Šio veiksnio reikšmė išaugdavo jau ilgalaikėje perspektyvoje: kuo ilgiau globotinis gyvendavo špitolėje, tuo didesnė būdavo tikimybė, kad jis čia ir mirs, o ne bus pašalintas arba pats paliks instituciją.

12 LMAVB RS, f. 318, b. 3061, l. 1–74v.

13 Catalogus, l. 75v.

14 *Ibid.*, l. 74v.

15 *Ibid.*, l. 73.

16 *Ibid.*, l. 69v–69.

2 lentelė. Špitolėje praleistas laikas iki mirties, išėjimo ar pašalinimo

Metai	Iki mirties	Iki išėjimo	Iki pašalinimo	Bendrai	Nežinoma
0–1	7	16	29	52	
1–2	4	2	7	13	
2–3	4	1	3	8	
3–4	2	1	2	5	
4–5	2	–	2	4	
5–6	3	–	1	4	
6–10	7	1	–	8	
> 10	7	–	–	7	
Nežinoma	4	8	13	25	
	40 (27,8 proc.)	29 (20,1 proc.)	57 (39,6 proc.)	126 (87,5 proc.)	18 (12,5 proc.)

Šaltinis: Catalogus.

Daugumos Vilniaus špitolių globotinių registracijos knygos neišliko, todėl galimybės palyginti, kaip ir dėl ko kito misionierių ir kitų špitolių bendruomenių sudėtis, labai ribotos. Vienintelė išimtis – liuteronų špitolė, kurios funkcionavimą atspindi trys knygos, chronologiškai nuosekliai apimančios 1723–1799 m. laikotarpį. Visgi reikia turėti omenyje, kad ši institucija gerokai skyrėsi nuo misionierių špitolės, nes buvo skirta didesniai skaičiui abiejų lyčių globotinių ir neturėjo specifinės funkcijos. Iš 141 liuteronų špitolės globotinio daugiau nei pusė – 76 (53,9 proc.) gyvenimą baigė špitolėje, čia pragyvenę iki 3 metų, savo iniciatyva pasitraukė 19 (13,5 proc.), o už įvairius prasižengimus buvo pašalinti tik 6 globotiniai (4,3 proc.), apie likusių 40 špitolininkų likimą duomenų nėra¹⁷. Taigi liuteronų špitolės bendruomenės kaitai didžiausią įtaką turėjo globotinių mirtys, o kitų veiksmų reikšmė, palyginti su misionierių špitole, buvo kur kas mažesnė.

Špitolėje praleisto laiko statistika atspindi ne tik dinamišką bendruomenės kaitą, dažniausiai neramią kasdienybę, bet ir atskleidžia misionierių špitolės klientūros ypatybes. Lyginant su liuteronų špitole (tikėtina, ir kitomis), didelis pašalintų ar pasišalinusių ir palyginti mažas per pirmuosius metus mirusių špitolininkų skaičius rodo, kad didelę jų dalį sudarė dar fiziškai gana pajėgūs ir, matyt, sąlygiškai jauni individai. Duomenys apie amžių ir sveikatos būklę sistemingai nefiksuoti ir tik amžiaus pabaigoje sužinome tikslesnį 30 globotinių amžių. Reikšminga tai, kad daugumą sudarė 46–55 metų, arba vidutinei amžiaus grupei priskirtini, ir jaunesni – 26–35, 36–45 metų amžiaus individai¹⁸. Vis dėlto, turint tik tokių atvejų skaičių, nėra galimybių nustatyti, ar tai buvo tendencija, būdinga per visą XVIII a. špitolėje globotiems žmonėms. Jeigu paaiškėtų, kad tai jau yra ilgalaikių tendencijų atspindys, tuomet būtų galima tvirtai teigti, kad misionierių špitolės globotiniai savo amžiumi, o kartu, tikėtina, ir sveikatos būkle tikrai skyrėsi nuo kitų špitolių globotinių. Gana gerą

17 Martynas Jakulis, Vilniaus liuteronų špitolės globotiniai XVIII a., in: *Lituanistica*, 2015, t. 61, Nr. 2 (100), p. 106.

18 Catalogus, l. 72–70v.

globotinių fizinę būklę liudija ne tik dažni konfliktai, pasibaigdavę ir nepaklusniųjų pašalinimu, bet ir tai, kad savo iniciatyva iš špitolės pasitraukę globotiniai neretai leisdavosi į to meto mastais tolimas keliones. Pavyzdžiui, Jonas Stažinskis (*Joannes Starzynski*), praleidęs špitolėje beveik 9 mėnesius, patraukė į Žemaitiją pas žmoną¹⁹. Tuo tarpu Jonas Paulius Kalofas (*Joannes Paulus Kaloff*), taip pat špitolėje išgyvenęs mažiau nei metus, iškeliavo į Karaliaučių²⁰. Visa tai, manytume, liudija, kad gyvenimas špitolėje daugiau nei pusei visų globotinių nebuvo gyvybiškai svarbus: jie vis dar turėjo pakankamą galią veikti ir galėdavo savarankiškai išsilaikyti už institucijos ribų. Laikinas apsigyvenimas špitolėje, galima numanyti, buvo reikšmingas pirmiausiai tuo, kad leisdavo krizinėje situacijoje atsidūrusiems individams stabilizuoti savo materialinę padėtį ir sudarydavo sąlygas iš naujo bandyti įsitvirtinti pasaulyje už institucijos sienų. Šiuo aspektu misionierių špitolės klientūra, tikėtina, skyrėsi nuo kur kas stabilesnių ir ramesnių kitų špitolių bendruomenių, kurių nariai institucijose neretai praleisdavo paskutinius savo gyvenimo metus.

Kitas misionierių špitolės globotinių bendruomenės išskirtinumas buvo jų luominė priklausomybė. Nors trūksta duomenų apie daugiau nei trečdalią špitolėje gyvenusių žmonių kilmę, vis dėlto matyti, kad į fundatorių valią būdavo atsižvelgiama ne tik neviršijant nustatyto globotinių skaičiaus, bet ir į špitolę priimant visų pirma kilminguosius – ši institucijos veiklos ypatybė ligšiolinėje istoriografijoje liko nepastebėta²¹. Šaltinyje jie dažniausiai įvardijami terminais *nobilis*, kiek rečiau – *generosus* arba *magnificus dominus* (žr. 3 lentelę).

3 lentelė. Vilniaus misionierių špitolės globotinių luominė priklausomybė

Luominė grupė	Atvejų (proc.)
Kilmingieji	81 (56,25 proc.)
Vilniaus vaivadija	35
<i>Ašmenos pavietas</i>	14
<i>Lydos pavietas</i>	11
<i>Vilniaus pavietas</i>	6
<i>Vilkmergės pavietas</i>	3
<i>Breslaujos pavietas</i>	1
Trakų vaivadija	9
Naugarduko vaivadija	7
Minsko vaivadija	5
Polocko vaivadija	3
Kitos	8
Nėra duomenų	14
Miestiečiai	7 (4,86 proc.)
Valstiečiai	2 (1,39 proc.)
Nenurodyta	54 (37,5 proc.)
Iš viso	144
Šaltinis: Catalogus.	

19 *Ibid.*, l. 74v.

20 *Ibid.*, l. 73v.

21 Pvz., Józef Maroszek, *op. cit.*, p. 214–215.

Misionierių špitolės globotiniais tapdavo smulkiosios bajorijos giminių nariai. Tai patvirtina 1775 m. rinkto padūmės mokesčio registrų analizė. Šio tyrimo kontekste, manytume, reikšmingiausi Ašmenos ir Lydos pavietų duomenys, kadangi iš šių teritorijų buvo kilę beveik trečdalis špitolėje globotų bajorų. Matyti, kad globotinių giminaičiai dažniausiai gyveno akalicose, valdė po vieną dūmą ir neturėjo pavaldinių. Pavyzdžiui, 1723 m. vasarą į špitolę buvo priimtas „bajoras iš Lydos pavieto“ (lot. *nobilis ex districtu Lidensi*) Samuelis Rouba (*Samuel Rauba*), čia miręs per 1729 m. Kūčias²², o paskutinį gyvenimo pusmetį (1724–1725) špitolėje nugyveno Jonas Rouba (*Joannes Raube*)²³. Jų giminė, kurios valdos telkėsi apie Roubų (*Rowby*) ir kitas Lydos pavieto akalicas, kaip parodė padūmės mokesčio registro analizė, buvo viena iš gausiausių, o visi jos nariai valdė po vieną dūmą²⁴. 1727 m. keletą savaičių špitolėje gyveno Kazimieras Vilbikas (*Casimirus Wilbik*), pašalintas už netinkamą elgesį²⁵. Po penkerių metų keliems mėnesiams špitolėje buvo atsidūręs Simonas Vilkanecas, galiausiai išvarytas už girtuokliavimą²⁶. Šių dviejų giminių nariai Lydos paviete taip pat dažniausiai valdė tik po vieną dūmą. Visgi dar svarbiau tai, kad tarp 10 labiausiai nuskurdusių šio pavieto bajorų, kurie apskritai nemokėjo padūmės mokesčio, minimi būtent Pranciškus Vilbikas²⁷ ir Matas Vilkanecas²⁸. Paskutinius septynerius savo gyvenimo metus (1765–1772) špitolėje nugyveno ir Viktoras Rodzevičius (*Victor Rodziewicz*) iš Ašmenos pavieto²⁹. Jo giminaičių, gyvenusių akalicose, valdos taip pat dažniausiai apsiribodavo tik vienu dūmu³⁰. Paminėti pavyzdžiai, manytume, leidžia teigti, kad misionierių špitolėje globoti kilmingieji buvo kilę iš nuskurdusių smulkiosios bajorijos giminių. Būtent tokiems bajorams, valdantiems menkus sklypus ir neturintiems pavaldinių, atsižvelgiant į sudėtingą jų materialinę padėtį, 1775 m. Varšuvoje vykusiame Seime padūmės mokestis buvo sumažintas trečdaliu³¹.

Nors špitolė veikė mieste, vis dėlto tarp globotinių buvo vos keli miestiečiai (lot. *civis*) įvardyti individai, kaip antai, Tadas Olferovskis (*Thad(d)eus Olfierowski*)³². Kitose katalikų špitolėse nemažą globotinių dalį sudariusių padienių dar-

22 Catalogus, l. 76.

23 *Ibid.*

24 Lietuvos valstybės istorijos archyvas (toliau – LVIA), f. SA, b. 18617, l. 151, 153, 169v–171, 175v, 185v, 198. Už pagalbą ieškant šio šaltinio signatūros dėkoju prof. dr. Zigmantui Kiaupai.

25 Catalogus, l. 75v.

26 *Ibid.*

27 LVIA, f. SA, b. 18617, l. 183.

28 *Ibid.*, l. 202v.

29 Catalogus, l. 72v.

30 LVIA, f. SA, b. 3300, l. 15, 19v, 24, 37, 40v, 42v.

31 „[...] na uszczuplonych nader szmatach gruntu są rozsiedleni, [...] ktorzy żadnego poddanego chatą, ani ogrodnika chałupą mieszkaiącego nie maią [...]“, *Volumina Legum*, t. VIII, Petersburg; Nakładem i drukiem Jozafata Ohryzki, 1860, p. 397; Zigmantas Kiaupa, 1775 m. Lietuvos mokesčių įstatymas, in: *Lituanistica*, 2008, t. 54, Nr. 3 (75), p. 3–4.

32 Catalogus, l. 73.

bininkų ir į miestą atmigravusių valstiečių³³ misionierių špitolėje, panašu, nebuvo daug. Antai 1737 m. keletą mėnesių iki mirties špitolėje gyveno suparalyžiuotas Valentinas Sabanskis (*Valentinus Sabanski*), iki tol dirbęs stogdengiu vienuolynui priklausiusiam Ječmeniškui (*Jeczmienszki*) dvare³⁴. Žinoma, papildomi duomenys apie daugiau nei trečdalyje špitolėje gyvenusių žmonių kilmę, tikėtina, pakoreguotą šią statistiką. Vis dėlto vienos socialinės grupės dominavimas tarp misionierių špitolės globotinių patvirtina, kad ši institucija atliko specifinę funkciją ir kad būsiami globotiniai būdavo atsirenkami atsižvelgiant būtent į jų socialinį statusą.

Taigi bajoriška kilmė turėjo būti svarbus veiksnys, sprendžiant dėl priėmimo į špitolę, tačiau institucijos vidaus gyvenimo taisyklės, panašu, neiškilo, todėl lieka nežinoma, kaip globotiniaus pretenduojantys tapti individai ją įrodėdavo. Greičiausiai jų kilmė (o kartu ir poreikis gauti globą) būdavo patvirtinama patikimų aukštesnio socialinio statuso asmenų rekomendacijomis. „Užtariant šviesiausiajam Smolensko vyskupui [Boguslovui] Gosievskui“, 1733 m. gruodžio 3 d. į špitolę buvo priimtas Stanislovas Mykolas Juškevičius (*Stanislaus Michael Juskiewicz*)³⁵. Brigitos Radvilaitės-Solohubienės (*Brigita z Radziwiłłow Solłohubowa*), Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės artilerijos generolienės ir misionierių vienuolyno geradarės³⁶, lėšomis 1752–1757 m. buvo išlaikomas bajoras ir senas tarnas (lot. *pedisequus emeritus*) Ragoža (*Raboza*)³⁷. Kita vertus, kilmingieji, nepaisant nuskurdimo, galbūt būdavo atpažįstami ir iš tam tikrų išorinių bruožų. Atsižvelgdami į tam tikrus kriterijus, nuskurdusius bajorus ir bajorės atpažindavo bei nuo kitų išmaldos prašytojų (vargšų, naujakrikštų ir kt.) atskirdavo ir kitų Vilniaus vienuolynų ūkvedžiai. Pavyzdžiui, iš dominikonų Šv. Jokūbo ir Pilypo vienuolyno lėšų 1735 m. keturis kartus buvo išmokėta po 12 grašių ir 2 šilingus išmaldos nuskurdusiems kilmingiesiems (lot. *ubogiej szlachciance, ubogiemu szlachcicowi*)³⁸. Bazilijonų Švč. Trejybės vienuolyno ūkvedys 1767 m. taip pat davė išmaldos keletui elgetaujančių bajorų³⁹.

Priimant naują globotinį, nebūdavo fiksuojami duomenys apie turimus daiktus, drabužius ar pinigus, todėl problemiška nustatyti jų nuskurdimo laipsnį. Kiek

33 Martynas Jakulis, *Špitolės Vilniuje XVI–XVIII a.* Daktaro disertacija, Vilnius, 2016, p. 149.

34 Catalogus, l. 74v.

35 *Ibid.*, l. 75.

36 Ji kartu su vyru Antanu Solohubu (*Antoni Solłohub*) ir vaikais buvo palaidota misionierių bažnyčioje 1773 m. gruodį. Laidotuvių pamokslą sakė misionierius Mykolas Pranciškus Karpavičius (*Michał Franciszek Karpowicz*), daug vietos skyręs jos aktyviai labdaringai veiklai, kuri pasireiškė ne tik finansine parama įvairioms karitatyvinėms institucijoms, bet ir pačios velionės atliktais galestingumo darbais, žr. Michał Franciszek Karpowicz, *Kazanie na przyjęciu do Kościoła Misjonarzy Wileńs. In Monte Salvatoris ciała Świętey pamięci J. W. Jmci Pani z J. O. Xiążąt Radziwiłłow Birgitty Solłohubowoy generalowoy artyl. W. X. Lit. Dnia 13. Grudnia miane*, W Wilnie: w drukarni J. K. Mci y Rzpl. XX. Schol. Piar., 1773 [Biblioteka Narodowa, SD XVIII.2.2247].

37 Catalogus, l. 73.

38 Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – VUB RS), f. 5, b. F-32488, l. 3v, 6, 15v, 19v.

39 „[...] szlachtom ubogim kwestuiącym [...]“, LVIA, f. 1178, ap. 1, b. 1, l. 18; „[...] p(anu) Janowskiemu jałmużny [...]“, *Ibid.*, p. 19v; „[...] ubogiej szlachciance [...]“, *Ibid.*, p. 23.

daugiau žinoma tik apie 1726–1728 m. špitolėje gyvenusio bajoro Aleksandro Michalovskio (*Alexander Michalowski*) materialinę padėtį. Jis turėjo pakankamai lėšų, kad po bažnyčios durimis įsirengtų kriptą, kurioje galiausiai ir buvo palaidotas⁴⁰. Nepaisant šaltinių fragmentiškumo, įvertinti globotinių materialinę padėtį bent iš dalies leidžia sociologų suformuluota absoliučiojo skurdo koncepcija. Pagal ją nuskurdusiu laikomas žmogus, neturintis pakankamai pajamų, kad galėtų patenkinti pagrindinius savo poreikius ir apsirūpinti pakankamu kiekiu maisto, apranga ir būstu⁴¹. Neabejotina, kad globotinių materialinė padėtis buvo skirtinga, tačiau visų jų skurdo pobūdį gerai atspindi jau vien tai, jog jie dėl skirtingų priežasčių buvo priversti gyventi špitolėje. Vadinasi, jie neturėjo galimybių išlaikyti nuosavą būstą, o, matyt, neretai – ir apsirūpinti pakankamu kiekiu maisto bei drabužiais. Neatsitiktinai ir špitolės išlaidų knygoje dažniausiai figūruoja išlaidos maisto produktams, o keletą kartų buvo įsigyta ir medžiagos drabužiams⁴². Turint omenyje privilegijuotą kilmingųjų statusą, galima kalbėti ir apie skurdą konkrečios socialinės grupės kontekste, kai nuskurdusiais, Jerzy'o Topolskio teigimu, laikomi tie, kurie negali patenkinti tam tikrų socialinių (statuso, reprezentacinių) poreikių⁴³. Vis dėlto akivaizdu, kad misionierių špitolės globotiniai nebegalėjo patenkinti pagrindinių poreikių, užtikrinančių jų išlikimą, todėl ir jų skurdą reikia suvokti bendrame varguomenės, o ne tik kilmingųjų luomo kontekste.

Neturint tikslesnių duomenų apie globotinių gyvenimą iki jiems patenkant į špitolę, sudėtinga nustatyti, kokie veiksniai galėjo lemti jų skurdą. Negausiai išlikusiose kitų špitolių (katalikų Švč. Trejybės (1684), liuteronų (XVIII a. pradžia) ir kalvinistų našlių namų (1762)) taisyklėse vyrauja nuostatos, kad globojami turi būti tik tie, kurie dėl senatvės, sveikatos būklės ar našlystės negali pasirūpinti savimi⁴⁴. Apie misionierių špitolės fundacijos aktą yra tik netiesioginių duomenų, nežinoma ir apie vidaus gyvenimo taisykles, todėl neišku, ar panašūs reikalavimai galėjo būti keliami ir į šią špitolę priimamiems bajorams. 1790 m., Civilinės karinės komisijos iniciatyva vizituojuant visas miesto karitatyvines institucijas, apklausiamas misionierių špitolės administratorius nurodė, kad į ją gali būti priimtas tik „tas, kuris negali pragyventi savarankiškai dėl amžiaus ar negalios“⁴⁵. Tai atitiko reformų laikotarpiu išskeltus siekius „išvalyti“ špitolės nuo „netikrų“ vargšų, tačiau nepanašu, kad šių nuostatų iš tiesų būtų buvę laikomasi. Iš 36 globotinių, priimtų į špitolę

40 „[...] multum circa illam [!] [fornicem] laboravit et operariis invigilavit, et ex hoc respectu in ea [!] sepultus“, *Catalogus*, l. 75v.

41 Anthony Giddens, *Sociologija*, iš anglų kalbos vertė J. Markevičienė, D. Masilionis, A. Valantiejus, Vilnius: Poligrafija ir informatika, 2005, p. 295.

42 Pvz., „Za sukno na siermiegi“, LMAVB RS, f. 318, b. 3061, l. 48.

43 Jerzy Topolski, *Ńędza, ubóstwo, dostatek jako kategorie teoretyczne w badaniu historycznym i ich wartość eksplanacyjna*, in: *Ńędza i dostatek na ziemiach polskich od średniowiecza po wiek XX*, pod red. J. Sztetyły, Warszawa: Semper, 1992, p. 12–13.

44 Martynas Jakulis, *Špitolės Vilniuje XVI–XVIII a.*, p. 122–123.

45 LMAVB RS, f. 43, b. 3641, l. 15v.

1790–1799 m., savo iniciatyva išėjo 10, buvo pašalinti 19, o mirė 1 (apie 6 žmonių tolesnį likimą nieko nežinoma)⁴⁶. Taigi nematyti, kad po 1790 m. špitolės veiklos kryptis būtų kaip nors žymiai pasikeitusi. Vis dėlto tai nereiškia, kad misionierių špitolėje apskritai nebuvo globojami „tikri“, t. y. dėl sveikatos būklės, senyvo amžiaus ar kitų nuo jų nepriklausančių aplinkybių savimi negalintys pasirūpinti, vargšai. Akivaizdu, kad, pavyzdžiui, jau minėtas V. Sabanskis atsidūrė špitolėje, nes dėl paralyžiaus nebegalėjo dirbti savo darbo (lot. *inhabilis ad hunc laborem*)⁴⁷. Greičiausiai dėl panašių priežasčių buvo nuskurdęs ir vilnietis Jonas Ostrovskis (*Jan Ostrowski*), iki mirties špitolėje pragyvenęs dvejus metus⁴⁸. Sveikatos sutrikimai bent kurį laiką buvo apsunkinę gyvenimą ir Ignotui Vasilevskiiui (*Ignatius Wasilewski*), kuris 1778 m. spalio 26 d. – 1779 m. sausio 1 d. gydėsi šaričių špitolėje Savičiaus gatvėje⁴⁹. Matyt, neatsitiktinai Ignotas buvo priimtas į misionierių špitolę tą pačią dieną, kai baigėsi jo gydymas⁵⁰. Jau gyvendamas misionierių špitolėje, jis savaitę dėl įvairių negalavimų gydėsi ir bonifratrų špitolėje⁵¹. Tikėtina, kad tokių atvejų, kai žmogus patekdavo į špitolę, nes dėl užsitęsusių ligų ar negalių nebegalėdavo dirbti savo įprasto darbo, buvo ir daugiau. Matyti, kad ir dalies, tačiau ne visų špitolėje globotų bajorų skurdą lemdavo ilgalaikės ligos, negalios ar bendras fizinis nusilpimas – tai liudija anksčiau paminėti špitolėje bent po keletą metų gyvenusių ir čia mirusių kilmingųjų atvejai. Visgi, atsižvelgiant į misionierių špitolės globotinių bendruomenės ypatybes – dažną jos kaitą ir specifinę daugumos špitolininkų socialinį statusą, toks paaiškinimas, dažniausiai tinkantis kitų špitolių globotiniams, manytume, nėra pakankamas. Dalies špitolėje globotų bajorų, ypač tų, kurie čia praleisdavo vos keletą dienų, savaičių ar mėnesių, skurdą ir poreikį ieškoti pagalbos labdaros institucijose turėjo lemti jau kiti veiksniai. Žinoma, galima daryti prielaidą, kad trumpalaikis gyvenimas špitolėje galėjo būti tiesiog nebrangi alternatyva užsitęsusi ligai ar neplanuotai ilgai užtrukus Vilniuje. Vis dėlto abejotina, ar šiaip jau griežti špitolės administratoriai būtų nusižengę fundatorių valiai ir priėmę tuos, kurie bent iš pradžių nebūtų pasirodę verti paramos. Kita vertus, skurdas, taigi ir gyvenimas špitolėje buvo suvokiami kaip stigma⁵², todėl savanoriškas bajorų apsigyvenimas špitolėje, ieškant tik pigesnio pragyvenimo, atrodo mažai tikėtinas.

Kaip jau minėta anksčiau, lakoniškuose šaltiniuose nėra duomenų apie globotinių gyvenimą iki patekimo į špitolę. Taigi galima tik hipotetiškai svarstyti, kas dar, be užsitęsusių ligų, negalių ir kitų panašių veiksnių, galėjo lemti tai, kad jie, nors ir laikinai, būdavo priversti tapti misionierių špitolės išlaikytiniais. Vieną iš

46 Catalogus, l. 71v–69.

47 *Ibid.*, l. 74v.

48 *Ibid.*, l. 72.

49 LMAVB RS, f. 318, b. 17050, l. 83.

50 Catalogus, l. 72.

51 VUB RS, f. 4, b. A-3827, l. 196.

52 Robert Jütte, *op. cit.*, p. 161–162.

galimų atsakymų sufleruoja duomenys apie špitolėje globotų bajorų kilmės vietą, kuri būdavo uoliai registruojama. Kaip matyti iš 3 lentelėje pateiktų duomenų, špitolėje globoti bajorai buvo kilę iš įvairių Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorijų, iš kurių išsiskiria Vilniaus vaivadijos pavietai. Taigi akivaizdu, kad, jeigu ne visi, tai bent žymi dauguma špitolėje atsidūrusių bajorų buvo imigrantai. Nors nežinoma, kiek ilgai jie gyveno mieste iki jiems patenkant į špitolę, vis dėlto tai, kad šaltinyje buvo nurodyta būtent tokia jų kilmės vieta, manytume, rodo, jog jų santykis su miestu kaip gyvenamąja vieta buvo laikinas.

Imigranto statusas ir laikinas santykis su gyvenamąja vieta galėjo turėti reikšmingos įtakos individo socialiniam stabilumui. Socialinės globos problemoms skirtoje istoriografijoje akcentuojama, kad ankstyvaisiais Naujaisiais laikais individo gerovę krizinėse situacijose (ligos, negalios, nedarbo ir panašiais atvejais) pirmiausia užtikrindavo šaltiniuose beveik nepastebimi tarpusavio pagalbos tinklai, susidedantys iš giminystės, draugystės, kaimynystės ar profesiniais ryšiais susisaisčiusių individų, kurie neformaliai įsipareigodavo vieni kitiems padėti iškilus problemoms⁵³. Tuo tarpu religinių bendruomenių išlaikomos špitolės ir kitokio pobūdžio karitatyvinės institucijos galėjo suteikti paramą tik ribotam skaičiui individų. Taigi ir špitolėje galiausiai atsidūrę bajorai, migruodami iš savo gimtųjų pavietų ne tik – nors ir laikinai – prarasdavo tiesioginį ryšį su savo šeimomis, giminaičiais, draugais ir kaimynais, bet ir atsidurdavo tarpusavio pagalbos tinklų užribyje. Manytina, neatsitiktinai krizinėje situacijoje jie tapdavo priklausomi būtent nuo labdaros institucijų teikiamos pagalbos. Bajorų imigrantų pažeidžiamumą mieste liudija tai, kad dalis jų ilgesniam ar trumpesniam laikui apsigyvendavo misionierių špitolėje, kurioje jiems būdavo teikiama visokeriopa globa. Tuo tarpu Vilniaus špitolių-ligoninių dokumentacijoje minimos tų pačių bajorų giminų pavardės atskleidžia jų pažeidžiamumą ligos atveju. Pavyzdžiui, 1738 m. sausio 21 d. į bonifratrų špitolę gydytis kojų ligos (lot. *nogi skancerowane*) buvo priimtas vieno iš misionierių špitolės globotinių giminaitis Antanas Vilkanecas (*Antoni Wilkaniec*)⁵⁴. Ten pat įvairias ligas – nuo paprasčiausio kosulio iki karštinės – gydėsi dar trys tos pačios giminės nariai⁵⁵, o šaričių špitolėje 1769 m. rudenį buvo atsidūręs Laurynas Vilkanecas⁵⁶. Tiek vienoje, tiek kitoje špitolėje buvo gydomi ir Roubos⁵⁷, kurių giminaičiai, kaip matėme, buvo globojami misionierių

53 Robert Jütte, *Poverty and Deviance in Early Modern Europe*, Cambridge: Cambridge University Press, 1994, p. 83–85; Marco H. D. van Leeuwen, Logic of Charity: Poor Relief in Preindustrial Europe, in: *The Journal of Interdisciplinary History*, 1994, t. 24, Nr. 4, p. 602; Martin Dinges, Health Care and Poor Relief in Regional Southern France in the Counter-Reformation, in: *Health Care and Poor Relief in Counter-Reformation Europe*, ed. by O. P. Grell and A. Cunningham with J. Arrizabalaga, London and New York: Routledge, 1999, p. 241. Apie tarpusavio pagalbos tinklų reikšmę XVII a. Vilniuje žr. David Frick, „Since All Remain Subject to Chance“, p. 24–42.

54 VUB RS, f. 5, b. F-32428, l. 190.

55 *Ibid.*, l. 32, 138v; f. 4, b. A-3828, l. 85v.

56 LMAVB RS, f. 318, b. 17050, l. 38v.

57 *Ibid.*, l. 86v; f. 4, b. A-3827, l. 194v; b. A-3828, l. 13.

špitolėje. Vienas iš jų buvo 58 metų sulaukęs Juozapas Rouba (*Josephus Royba*), į bonifratrų špitolę patekęs 1771 m. birželio 3 d. Įrašydamas jį į ligonių registracijos knygą, infirmarijus taip įvertino Juozapo sveikatos būklę: „Senatvė ir nusilpimas su vandenlige“ (*Senectus et debilitas cum hidrope*), o jo materialinę padėtį nusakė vieninteliu žodžiu – „nuskurdęs“ (*ubogi*)⁵⁸. Taigi nuskurdusių bajorų globali skirtos špitolės įsteigimas ir ilgametė jos veikla, kilmingųjų paminėjimai tarp išmaldos gavėjų ar nuskurdusių ligoninių pacientų atskleidžia ir kitą bajorų gyvenimo mieste pusę.

Nekyla daug abejonių, kad anksčiau aptarti atvejai nebuvo itin dažni ar juo labiau įprasti. Aivas Ragauskas, nagrinėdamas bajorų gyvenimo mieste problemą, atskleidė įvairias veiklas, kuriomis jau nuo XVI a. vidurio įprasta miesto gyvenimo dalimi tapę kilmingieji užsiimdavo Vilniuje, – nuo amatų ar prekybos iki pinigų skolinimo už palūkanas⁵⁹. Ir Agniaus Urbanavičiaus tyrimas parodė, kad iš 48 bajorų, tapusių Vilniaus miestiečiais 1661–1795 m., 11 vertėsi įvairiais amatais, o 3 – prekyba. Galima visiškai sutikti su autoriaus teiginiu, kad ir tais atvejais, kai užsiėmimas nenurodomas, miestiečiais tapę bajorai, tikėtina, arba užsiėmė koku nors amatu, arba prekiaavo⁶⁰. Jau vien tapimas miestiečiu neabejotinai liudijo siekį pasinaudoti miesto socioekonominės aplinkos teikiamomis galimybėmis. Jomis sėkmingai pasinaudojo ir Vilniaus miestui 1784 m. vasario 13 d. prisiekęs Pranciškus Rouba, „duonkepys, kilęs iš Lydos pavieto, iš akalicos, vadinamos Roubomis“⁶¹. Jo giminaičiai, kaip matėme, praleido paskutines savo dienas misionierių špitolėje, o paties Pranciškaus gyvenimas mieste susiklostė jau visiškai kitaip. Jo įsiliejimą į naują socioekonominę aplinką ir miestiečių luomą atspindi ne tik tai, kad jis ir vėlesniuose šaltiniuose – miesto pajamų registre (1788)⁶² ir Vilniaus amatininkų sąrašė (1795)⁶³ – minimas kaip duonkepys, bet ir tai, kad 1787 m. sausio 8 d. Pranciškus laidavo už miestui prisiekusį Trochimą Jachimovičių (*Troachim Iachimowicz*)⁶⁴. Taigi kelių tos pačios bajorų giminės narių skirtingi likimai atskleidžia ne tik miesto aplinkos keliamus iššūkius, bet ir jos teikiamas galimybes kilmingiesiems, kuriems dėl skurdo teko palikti gimtuosius pavietus.

Per visą aptariamą laikotarpį Vilniaus misionierių špitolės administratoriams pavyko išlaikyti stabilų globotinių skaičių: per metus dažniausiai būdavo priimami

58 VUB RS, f. 4, b. A-3827, l. 134.

59 Aivas Ragauskas, *op. cit.*, p. 135.

60 Agnius Urbanavičius, *Vilniaus naujieji miestiečiai 1661–1795 m.*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2005, p. 332–333.

61 „[...] Franciszek Rouba chlebnik, rodem z pttu Lidzkiego, z okolicy Rouby zwaney [...]“, *Vilniaus naujieji miestiečiai 1661–1795 metais. Sąrašas*, parengė Agnius Urbanavičius, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2009, p. 470, Nr. 3900.

62 LVIA, f. 458, ap. 1, b. 307, l. 3.

63 LVIA, f. SA, b. 5152, l. 489.

64 *Vilniaus naujieji miestiečiai 1661–1795 metais*, p. 493, Nr. 4056.

1–2 nauji žmonės. Tai leido ne tik laikytis fundacijos akte išreikštų nuostatų dėl globotinių skaičiaus, bet ir užtikrinti finansiškai nenuostolingą institucijos veiklą. Vis dėlto globotinių bendruomenės kaita buvo dažna. Didžiausią įtaką tam darė ne tiek špitolininkų mirtingumas, kiek institucijos vidaus gyvenimo specifika: globotiniai dažnai būdavo pašalinami už vidaus disciplinos pažeidimus arba palikdavo špitolę savo iniciatyva nepraėjus nė metams. Nors tikslų duomenų apie globotinių amžių ir sveikatos būklę dažniausiai nėra, vis dėlto didelis per pirmuosius metus pašalintų ar savo iniciatyva iš špitolės išėjusių ir mažas mirusių globotinių skaičius rodo, kad misionierių špitolėje, lyginant su kitomis Vilniaus karitatyvinėmis institucijomis, buvo globojami ir jaunesni, ir sveikesni individai. Šios špitolės globotiniai išsiskyrė ir savo luomine priklausomybe, kadangi daugumą sudarė bajorai. Tai leidžia teigti, kad misionierių špitolė iki pat XVIII a. pabaigos Vilniuje buvo vienintelė karitatyvinė institucija, kurioje buvo globojami konkrečiai socialinei grupei priskiriami individai. Taigi šio tyrimo rezultatai ne tik naujomis detalėmis papildo kolektyvinį Vilniaus špitolių globotinių portretą, bet ir išryškina misionierių špitolės veiklos specifika.

Šaltinių teikiami duomenys pernelyg lakoniški, todėl galima tik svarstyti apie tai, kodėl bajorai buvo priversti ieškoti pagalbos špitolėje. Viena vertus, tikėtina, kad dalis jų tapo misionierių špitolės globotiniais dėl senyvo amžiaus ar sveikatos problemų – tai patvirtina špitolėje ilgai gyvenusių ir čia mirusių individų atvejai. Kita vertus, špitolė galėjo tapti laikinu prieglobsčiu pagrindinių savo poreikių negalintiems patenkinti ir dėl savo kilmės socialiai pažeidžiamiesiems imigrantams, atsidūrusiems už įprastų savitarpio pagalbos tinklų, užtikrinančių individo socialinį stabilumą, ribų.

„Bajoriškosios“ špitolės įsteigimas, nenutrūkstama veikla ir specifinė globotinių bendruomenės socialinė sudėtis ne tik atskleidžia kitą bajorų gyvenimo miestė pusę, bet ir parodo, kad amžininkai atpažino ir suvokė bajorų skurdą kaip problemą, kurią reikia spręsti. Taigi ir misionierių špitolės fundavimas nebuvo tik religiška motyvuotas neseniai katalikais tapusių Pliaterių veiksmas, kuriuo siekta įsitvirtinti naujoje konfesinėje bendruomenėje ir užsitikrinti globotinių užtarimą maldomis.

Publikuoti šaltiniai ir literatūra

Karpowicz Michał Franciszek, *Kazanie na przyjęciu do Kościoła Missionarzew Wileńs. In Monte Salvatoris ciała Świętey pamięci J. W. Jmci Pani z J. O. Xięząt Radziwiłłow Birgitty Soltobowoy generalowoy artyl. W. X. Lit. Dnia 13. Grudnia miane*, w Wilnie: w drukarni J. K. Mci y Rzpł. XX. Schol. Piar., 1773 [Biblioteka Narodowa, SD XVIII.2.2247].

Vilniaus naujieji miestiečiai 1661–1795 metais. Sąrašas, parengė Agnius Urbanavičius, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2009.

Volumina Legum, t. VIII, Petersburg: Nakładem i drukiem Jozafata Ohryzki, 1860.

Burba Domininkas, Teisinis kriminalinis bajorų ir Vilniaus miestiečių santykių aspektas XVIII a. (Vilniaus pavieto pilies teismo duomenimis), in: *Lituanistica*, 2013, t. 59, Nr. 2 (92), p. 77–90.

- Dinan Susan E., Motivations for Charity in Early Modern France, in: *The Reformation of Charity: The Secular and the Religious in Early Modern Poor Relief*, ed. by T. M. Safley, Boston–Leiden: Brill Academic Publishers, 2003, p. 176–192.
- Dinges Martin, Health Care and Poor Relief in Regional Southern France in the Counter-Reformation, in: *Health Care and Poor Relief in Counter-Reformation Europe*, ed. by O. P. Grell and A. Cunningham with J. Arrizabalaga, London and New York: Routledge, 1999, p. 239–278.
- Frick David, „Since All Remain Subject to Chance“. Poor Relief in Seventeenth-Century Wilno, in: *Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung*, 2006, t. 55, Nr. 1, p. 1–55.
- Frick David, *Kitb, Kin, and Neighbors: Communities and Confessions in Seventeenth-Century Wilno*, Ithaca: Cornell University Press, 2013.
- Frost Robert I., The Nobility of Poland–Lithuania, in: *The European Nobilities in the Seventeenth and Eighteenth Centuries*, 2 edition, ed. by H. M. Scott, t. II: *Northern, Central and Eastern Europe*, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2007, p. 266–310.
- Giddens Anthony, *Sociologija*, iš anglų kalbos vertė J. Markevičienė, D. Masilionis, A. Valantiejus, Vilnius: Poligrafija ir informatika, 2005.
- Glemža Liudas, Socialinių grupių susidūrimai LDK miestuose, in: *Darbai ir dienos*, 2001, t. 28: „XIX amžiaus akiračiai“, p. 33–50.
- Glemža Liudas, Vaidai miestuose ir miesteliuose. Kova už savivaldą 1791–1792 metais, in: *Darbai ir dienos*, 2004, t. 37: „Lietuvos istorija: XVIII amžius“, p. 57–74.
- Jakulis Martynas, *Špitolės Vilniuje XVI–XVIII a.* Daktaro disertacija, Vilnius, 2016.
- Jakulis Martynas, Vilniaus liuteronų špitolės globotiniai XVIII a., in: *Lituanistica*, 2015, t. 61, Nr. 2 (100), p. 102–114.
- Jurgaitis Robertas, Vilniaus miesto problemos Vilniaus seimelyje XVIII a., in: *Istorija*, 1998, t. 38, p. 26–33.
- Jütte Robert, *Poverty and Deviance in Early Modern Europe*, Cambridge: Cambridge University Press, 1994.
- Kiaupa Zigmantas, 1775 m. Lietuvos mokesčių įstatymas, in: *Lituanistica*, 2008, t. 54, Nr. 3 (75), p. 1–11.
- Leeuwen Marco H. D. van, Logic of Charity: Poor Relief in Preindustrial Europe, in: *The Journal of Interdisciplinary History*, 1994, t. 24, Nr. 4, p. 589–613.
- Litak Stanisław, Szpitale w Polsce przedrozbiorowej. Rozwój i problematyka, in: *Szpitalnictwo w dawnej Polsce*, pod red. M. Dąbrowskiej i J. Kruppé, Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Archeologii i Etnologii PAN, 1998, p. 13–31.
- Maroszek Józef, Wileńskie przytułki-szpitale w XVI–XVIII w., in: *Cala historia to dzieje ludzi...: Studia z historii społecznej ofiarowane profesorowi Andrzejowi Wyczańskiemu w 80-tą rocznicę urodzin i 55-lecie pracy naukowej*, pod red. C. Kukli przy współudziale P. Guzowskiego, Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2004, p. 191–218.
- Ragauskas Aivas, *Vilniaus miesto valdantysis elitas XVII a. antrojoje pusėje (1662–1702 m.)*, Vilnius: Diemedžio leidykla, 2002.
- Rowell Stephen C., The Role of Charitable Activity in the Formation of Vilnius Society in the 14th to mid-16th Centuries, in: *Lithuanian Historical Studies*, 2012, t. 17, p. 39–69.
- Topolski Jerzy, Nędza, ubóstwo, dostatek jako kategorie teoretyczne w badaniu historycznym i ich wartość eksplanacyjna, in: *Nędza i dostatek na ziemiach polskich od średniowiecza po wiek XX*, pod red. J. Sztetylly, Warszawa: Semper, 1992, p. 9–17.
- Urbanavičius Agnius, *Vilniaus naujiejį miestiečiai 1661–1795 m.*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2005.
- Wasilewski Tadeusz, Plater Jan Teofil, in: *Polski Słownik Biograficzny*, Warszawa–Kraków, 1981, t. XXVI/4, p. 685–686.

MARTYNAS JAKULIS – istorikas, humanitarinių mokslų daktaras, Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto asistentas. Mokslinių interesų kryptis – XVI–XVIII a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės socialinė istorija.

Elektroninis paštas martynas.jakulis@gmail.com

NOBILES PAUPERES: THE CLIENTELE OF THE CONGREGATION OF MISSION HOSPITAL IN EIGHTEENTH-CENTURY VILNIUS

MARTYNAS JAKULIS

Vilnius University

In 1695, Jan Teofil Plater and his wife Aleksandra founded a hospital for six impoverished nobles in Vilnius. Situated near the newly built church of the Ascension and the convent of the Congregation of Mission in the Subocz suburb beyond the city walls, this hospital was the first and, until the end of the eighteenth century, the only charitable institution providing care for individuals of particular social status. The article, based on the hospital's registry book and other sources, examines the quantitative, as well as qualitative characteristics of the institution's clientele, such as its fluctuations in size, its social composition, and the causes of its inmates' impoverishment. The research revealed that, despite the demand for care, the overseers managed to maintain a stable number of inmates, rarely admitting more than one or two persons every year, and thus ensuring a steady operation of the hospital (see table 1). However, in contrast with other charitable institutions in Vilnius, the clientele of the Congregation of Mission hospital changed frequently because of expulsions (39.6 percent of all cases) and inmates leaving the hospital on their own initiative (20.1 percent) already in the first year of their stay. The mortality of inmates (27.8 percent) affected the size and turnover of the clientele to a much lesser extent than observed in other hospitals. Although there are no reliable data on the inmates' age and health, such statistics show that they probably were younger and healthier than the clients of other charitable institutions in Vilnius. Moreover, the Congregation of Mission hospital's inmates differed from the clients of other institutions in respect of social composition. Impoverished petty nobles, originating mainly from the districts of Lida and Oszmiana, constituted the majority (56.25 percent) of the hospital's inmates whose social status is noted in the registry book (62.5 percent). The nobles became clients of the Congregation of Mission hospital either because of old age, disability, as well as other accidental causes, or because of increased social vulnerability outside mutual aid networks, comprised of family members, kin or neighbours. The article argues that the foundation of a hospital designated to provide care primarily for impoverished nobles shows that the poverty of nobles was recognized by contemporaries as a social problem that should be tackled.

Keywords: poverty, charity, hospital, the Congregation of Mission, Vilnius, nobles, eighteenth century.